

οποία βρίσκονται όσοι και όσες μιλούν γι' αυτήν, πολιτικοί, επιστήμονες, συνδικαλιστές ή πολίτες με διαφορετικές ιδεολογικές προτιμήσεις. Με άλλα λόγια, να αναζητήσουμε εναλλακτικές αφηγήσεις για την κρίση, ώστε να αποσταθεροποιήσουμε εκείνες που παρουσιάζονται σαν να είναι οι μόνες προφανείς. Οικονομολόγοι, ιστορικοί, κοινωνικοί επιστήμονες, με πλούσια αρθρογραφία και συνέδρια, επιδιώκουν τον τελευταίο καιρό να δώσουν νόημα στην κρίση, να εξηγήσουν τα αίτιά της, να της αποδώσουν τις διαστάσεις που θεωρούν ότι έχει ή να διατυπώσουν προτάσεις για την έξοδο από αυτήν.

Ωστόσο, συχνά ο στόχος αποδεικνύεται ανέφικτος, ιδίως αν θελήσει κανείς να ξεφύγει από τις γενικές αναλύσεις και να επιδιώξει να καταλάβει τις συγκεκριμένες συνέπειες που έχει η κρίση στη ζωή των ανθρώπων. Πώς να συλλάβουμε μια τόσο ρευστή και μεταβαλλόμενη κατάσταση στις πολλαπλές της διαστάσεις; Πώς μπορούμε, ως κοινωνικοί επιστήμονες, να ξεδιαλύνουμε μια τόσο σύνθετη διαδικασία, για την οποία εντέλει έχουμε περιορισμένα στοιχεία και η οποία δεν έχει ακόμη ερευνηθεί συστηματικά; Πώς μπορούμε να μιλήσουμε για την κρίση με τρόπους που δεν είναι ούτε πολύ προφανείς ούτε πολύ αφηρημένοι;

Ακόμη πιο δύσκολο μοιάζει το εγχείρημα να επιχειρήσουμε να σκεφτούμε τις έμφυλες διαστάσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Ουσιαστικά γνωρίζουμε πολύ λίγα πράγματα πέρα από ορισμένες επίσημες στατιστικές, λιγοστές επιστημονικές μελέτες και κάποια δημοσιογραφικά σχόλια. Εξίσου περιορισμένες είναι οι γνώσεις μας για το πώς συνδέεται η εικόνα των στατιστικών με τη μακρά διαδικασία μετασχηματισμού των έμφυλων σχέσεων στην Ελλάδα, τόσο ως προς τις δομές και τις διαδικασίες όσο και ως προς τους λόγους και τις αναπαραστάσεις, σήμερα όσο και στο πρόσφατο παρελθόν. Ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης η Ελλάδα έχει προ πολλού προγράψει τις διακρίσεις που βασίζονται στο φύλο. Ωστόσο, οι αρχές, οι πρακτικές και οι λόγοι δεν συμβαδίζουν αναγκαστικά. Η οικονομική κρίση έχει πράγματι έμφυλες συνέπειες, όσο δύσκολο κι αν είναι να τις προσδιορίσει κανείς. Κυρίως, όμως, η κρίση θέτει το ερώτημα κατά πόσο η οπτική του φύλου μπορεί να συμβάλει στην κατανόησή της, να αναδείξει εκείνα τα διακυβεύματά της που μένουν συνήθως αφανή. Υποστηρίζω εδώ ότι η έμφυλη ανάλυση της κρίσης αντιπροσωπεύει μια διπλή πρόκληση: μας επιτρέπει να προβληματιστούμε τις κυρίαρχες αφηγήσεις γι' αυτήν και συγχρόνως να ελέγξουμε την αναλυτική ισχύ της ίδιας κατηγορίας του φύλου.

Στη συνεδρίασή της το Μάρτιο του 2009, λίγο μετά την οικονομική κατάρρευση του 2008, η Επιτροπή για τη Θέση των Γυναικών του ΟΗΕ έκανε δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Πρώτον, ότι «οι χρηματιστηριακές και οικονομικές

κρίσεις δεν έχουν μόνο νομισματικό κόστος αλλά πλήττουν επίσης τη δυνατότητα των ανθρώπων να απολαμβάνουν όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα» και δεύτερον, ότι «οι χρηματιστηριακές και οικονομικές κρίσεις έχουν ειδικές έμφυλες συνέπειες και επιβαρύνουν δυσανάλογα τις γυναίκες, ιδίως όσες είναι φτωχές, μετανάστριες και μέλη μειονοτήτων».²

Και οι δύο παρατηρήσεις ισχύουν για την Ελλάδα. Από τον Απρίλιο του 2010, όσοι ζούμε στην Ελλάδα, ντόπιοι και μετανάστες, πολίτες και μη, είδαμε όχι μόνο να κινδυνεύουν τα μέσα και οι πόροι για την επιβίωσή μας αλλά και να περιορίζονται τα δικαιώματά μας. Απολύσεις, ανεργία και σημαντικές περικοπές στις αποδοχές, καθώς και η σταθερή μείωση των προνοιακών επιδομάτων θέτουν σε κίνδυνο τα κοινωνικά μας δικαιώματα. Ανίκανοι να επηρεάσουμε τις πολιτικές αποφάσεις που παίρνουν επανειλημμένα άλλοι για το μέλλον μας, τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, οι συλλογικές διαμαρτυρίες μας μοιάζουν να είναι μάταιες. Οι έμφυλες διαστάσεις της κρίσης είναι πιο δύσκολο να αποτιμηθούν. Υπάρχουν ωστόσο ευδιάκριτα σημάδια. Φτάνει να παρακολουθήσει κανείς τις στατιστικές της Eurostat για την ανεργία. Στην Ελλάδα απασχολούνται σε απόλυτους αριθμούς περισσότεροι άντρες παρά γυναίκες – απασχολούνται τρεις στους τέσσερις άντρες μεταξύ 15 και 75, έναντι μίας στις δύο γυναίκες. Πριν από την εκδήλωση της κρίσης η ανεργία στις γυναίκες ήταν περίπου τριπλάσια από την ανεργία στους άντρες. Τον Αύγουστο του 2011, η χώρα είχε το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την Ισπανία, 18,4% το ποσοστό της ανεργίας στις γυναίκες έφτασε την περίοδο αυτή το 22,3% ενώ στους άντρες ήταν 15,5%.³ Αριθμητικά, η κρίση έπληξε περισσότερο την ανδρική απασχόληση, αλλά συγχρόνως εκτίναξε τα ποσοστά της ανεργίας και στις γυναίκες. Κυρίως, έκανε πιο έντονη την επισφαλή θέση τους στην αγορά εργασίας.⁴ Τον Αύγουστο πάντα, η Ελλάδα εμφάνιζε επίσης το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στους νέους κάτω των 25 ετών, πάλι μετά την Ισπανία: ήταν 43,5%. Τα δύο ποσοστά σπάνια συνδέονται στις στατιστικές. Πάντως, έστω και με κόπο, μαθαίνει κανείς ότι τα ποσοστά ανεργίας στις νέες γυναίκες τον Απρίλιο του 2011 ήταν 43% έναντι 32% στους νέους άντρες.⁵ Στους μήνες που μεσολάβησαν, τα ποσοστά αυτά έχουν αυξηθεί αισθητά.

Σε όσα ακολουθούν, θα στηριχθώ στις παραπάνω παρατηρήσεις, εστιάζοντας στην περίπτωση της Ελλάδας, και θα διατυπώσω ορισμένα επιχειρήματα: Πρώτο, ότι η τρέχουσα οικονομική κρίση, ενώ θίγει δυσανάλογα τις γυναίκες, τείνει συγχρόνως να κάνει το φύλο αόρατο. Δεύτερο, ότι η έλλειψη ορατότητας του φύλου δεν είναι αναπόφευκτη συνέπεια της κρίσης, όπως σκοπεύω να δείξω συγκρίνοντας με τη μεσοπολεμική περίοδο. Τρίτο, ότι αν το φύλο είναι ορατό ή αόρατο σε περιόδους κρίσης εξαρτάται από

